

Akarjuk vagy nem, de mindannyian állást foglalunk Isten tekintetében. Állásfoglalás az is, ha nem kívánunk tudomást venni róla, vagy tagadjuk létezését. Függetlenül a felelettől, a probléma mindenképpen megvan, s mi, akik magunkévá tesszük a kereszténységet, mi sem érhetjük be egyszerűen azzal, hogy utalunk egyházunk tanítására. Mert ha mi igaznak valljuk ezt a tanítást, akik támadják és elvetik, szintén az igazságra hivatkoznak, s nincs jögnünk kétségbe vonni, hogy ők is valóban az igazságot keresik. Befelé, a magunk számára is feladat tehát, hogy számontartsuk és mérlegeljük az érveket és ellenérveket.

Ennek a magatartásnak szükségét fejt ki *Bernard Bro* abban a rendkívül időszerű írásában, amelyet „Okaink a hit tanulmányozására” címmel a *Vie Spirituelle* tett közzé. Fejtegetései mindenekelőtt a papságnak szólnak, de nincs egyetlen pontjuk, amelyet ne volna jó a világi híveknek is megfontolniok.

*

Katolikus gondolkodók részéről is nem ritkán hangzottak el olyan állítások, hogy teológusaink többnyire mögötte járnak a társadalmi és kulturális fejleményeknek s nem veszik észre azokat a kérdéseket, amelyek valójában foglalkoztatják a kortársakat. Ezek a panaszok — írja *Bro* — nem voltak egészen alaptalanok, annál örvedetesebb azonban, hogy napjainkban már mintha változott volna a helyzet. Szövegkiadások, bibliai kutatások, az erkölcsan megújítása, hit-tudományi és bölcseleti bevezetést nyújtó kiadványok, tanulmányi központok, nemzetközi értekezletek: mind a lépéstartás óhaját és folyamatát jelzi. Főleg két nehézség azonban az, amit le kell küzdenünk.

Az egyik a bizalmatlanság az ész, az emberi értelem iránt. Mint *Bro* állítja, mindenkor megvolt a hajlam a teológusok körében, hogy tetszetős „alibik” fedezete alatt bizonyos mértékig visszautasítsák a szellem sajátos eszközét: a fogalmakat. Az „antikonceptualizmus” állandóan ott kísért az egyházban, és pedig kitűnőnek látszó indokollással. Jámberság, alázatos

meghódolás, a misztérium transzcendens voltának tisztelete — mindig alkalmas arra, hogy ürügyül szolgáljon a reflexió elutasítására. Még maga a „forrásokhoz való visszatérés”, a Biblia tisztelete vagy a patrisztikus gondolat megvédése is sokszor szerepel érvként, amikor igazolni kívánják a bizalmatlanságot a spekuláció, az elemzés, a fogalmi tisztázások iránt. Holott a valóság az, hogy az eszméknek ez a megkerülése nem igazi meghódolás a hit világossága előtt, hanem túl gyakran csak a restséget lepeli, a hajlandóságot a könnyebb felé, vagyis afelé, ami közelebb esik érzületi világunkhoz. A Bibliához való visszatérés vagy más hasonló nevében belemenekülünk a költőibe, a lélektaniba és a leíróba. A misztérium megőrzésének ürügyével engedjük, hogy az ragadjon magával minket, ami a legjobban megfelel természetünknek. S azért volna ez így, mert tisztelettel adózunk Istennek? Az újkeletű biblikus skolasztika bizonyos megnyilvánulásai, vagy az augusztinizmus örökös ujjászűlései, még personalista formában is, kétséget kell, hogy támasszanak ebben a tekintetben — jelenti ki *Bro*. Nem azt mondjuk ezzel — fűzi hozzá *Bro* —, hogy a teológia érdektelenséget tanúsítson a költészet vagy a fenomenológia iránt; a kíváncsalm csak az, hogy ne elégedjék meg az utalásokkal ott, ahol elemzésre van szükség, és ne érje be az érzelmi hévvel ott, ahol félreérthetetlen fogalmakat kell teremteni.

Egy másik akadály nem az értelem elutasításából, hanem az értelem használásának nehézségeiből ered. Ismerteink mai tükre úgy tűnik fel olykor, mintha szilánkokra szakadt volna. A tudományos kutatások messze szétágazó és bonyolult volta egyre körülményesebbé teszi, hogy eredményeiket a kinyilatkoztatás szolgálatába állítsuk. Eddig is úgy volt, hogy egy-egy tudomány kiérlelődése — filológia, történelem, szociológia, a tudattalan pszichológiája stb. — mindannyiszor lázrohant váltott ki a teológiában. Hiba volna azonban azt gondolnunk — emeli ki *Bro* —, hogy mindig csak valami egyszerű „influenzával” kerültünk vagy kerülünk továbbra is szembe. Az értelmi techni-

kak sokasodása és annak szüksége, hogy ezeket a teológiában is alkalmazzuk, nemcsak ismeretelnket gazdagítják, de növelik a nehézségeinket is. Mert minél előbbre törnek az analitikus tanulmányok és a specializált kutatások, annál nehezebb egységbe dolgoznunk a „parcelláris” tanultságokat.

A most vázolt két nehézséggel bajlódhatnak többé-kevésbé az összes filozófiai jellegű tudományok, a teológiának azonban külön nehézségei is támadnak magából a módból, amellyel igazolja magát. Megvan ugyanis az a nagy kísértése, hogy mással is igazolja magát, mint a hit kibontakoztatásának feladatával. *Descartes* és *Spinoza* óta gyakran előfordul, hogy miután a hitet nagyon sokan csupán az engedelmesség és a jámborság ügyének tekintik, egyes teológusok a hit-tudomány hasznosságát maguk is merőben szociológiai motívumokkal indokolják. *Spinoza* álláspontja tudvalevően ez volt: „A filozófia célja semmi más, mint az igazság, a hité pedig semmi más, mint az engedelmesség és a jámborság.” *Bro* megjegyzi, hogy ebben a tézisben rejlik egy igazság is, nevezetesen ami a hit teljességgel sajátos helyzetét illeti. „A hit — úgy mond — a megismerés egyetlen esete, ahol az akarat specifikus címen beavatkozik: mivel akaratom elismeri, hogy Isten java az én javam, ezért csatlakozom az elébem adott igazsághoz; állítható tehát, hogy a hit magában foglalja mind az alávétést, mind a vonzódást tárgya irányában.” Nyilvánvaló azonban, hogy a *Spinoza*-féle szemléletben a hit tanulmányozása a hit számára semmiféle haszonnal sem jár. Mint ahogy *Spinoza* maga is megállapítja: „Az ember szent lehetne, még ha téved is; bizonyos, hogy kár lenne, de nem lehetetlen.”

Ebben a kérdésben tehát nagyon világosnak és nagyon határozottnak kell lennünk — hangoztatja *Bro*. Ha úgy gondolunk a tanulmányozásra, mint a hit kijelentéseinek egyszerű technikai elmélyítésére vagy az apostoli üzenet egyszerű terjesztésére, akkor eláruljuk a keresztény tanulmány igazi értelmét és a kereszténységgel együttjáró értelmi aszkézis kötelességét; a tanulmány akkor szellemi fényűzés maradna, jó legfeljebb a felelős személyek részére. Ezzel szemben újból

és újból le kell szögeznünk: a tanulmány szüksége nem elsősorban annak hasznosságán alapszik, hogy általa egyensúlyba hozzuk a hit kijelentéseit, sém annak hasznosságán, hogy az értelem gyakorlása elősegíti földi létünk erényes eltöltését. Hanem magának a hitnek élő valóságai követelik meg minden kereszténytől a tanulmányozó reflexió erőfeszítését, miután a hit nem egyesítheti másként Istent az emberrel, csakis a szellemen át.

Mindaddig tehát, amíg csupán a hit kijelentéseinek emberileg lehetséges ésszerűsítésére törekszünk s nem igyekszük már innen letről behatolni az isteni misztériumba, ha még oly homályos is az — addig a tanulmány igazolásai mind mellékesek maradnak.

*

Ebben a kérdésben is egyedül *Krisztus* mutathatja meg nekünk az igazságot. A hit tanulmányozása a keresztény ember számára elsősorban osztózás a dicsőségben, amely *Urunknak* jutott azzal, hogy élte és felfedte az emberek előtt az Atya-Isten gondolatainak gazdagságát. Isten azt akarta, hogy képesek legyünk részesedni világosságából, és kitüntettet azzal, hogy felelőssé tett minket a gondolataiért. S nagyon tévednénk, ha azt hinnők, hogy ez a felelősség csupán a papokra vonatkozik.

„Nem-hívók találkozhatnak olykor katolikusokkal — idézi *Bro* egy 1957-ben tartott nemzetközi kongresszus beszámolójából —, akiknek derekassága, jóakarata és áldozatkészsége meglepi őket. Esetleg meg is kérdezik, hogy összefügg-e magatartásuk valami módon a vallásukkal. Ha értelmes és meggyőző választ kapnak, akkor talán, mint már sok példa volt rá, továbbmenően is érdeklődnek a katolicizmus iránt. Ha azonban a megkérdezett zagyaságokat fecseg, akkor a nem-hívó azzal a benyomással búcsúzik tőle, hogy szép emberi tulajdonságainak semmi közük a vallásához... Vallási tekintetben a világi hívó túl gyakran is analfabéta. Szigorúan véve persze nem szükséges, hogy jártas legyen a teológiában. Egyedül a szeretet a lényeges. De hogyan szeretethetjük Istent, ha nem kívánjuk megtudni róla mindazt, amit megtudhatunk? A szeretet kívántatja velünk a megismerést s a megismerés szol-

gálja a szeretetet. Minden egyes igazságot, amelyet Istenről tanulunk, újabb ok a szeretésére. Végére az ok, amiért Istent szeretjük, nem lehet az, hogy a teológusok szeretik őt és közlik velünk a szeretetüket: az ok az, hogy Isten méltó a szeretetre. Azt viszont, hogy méltó, csak akkor tudhatjuk, ha tudjuk, hogy kicsoda ő. A szeretetnek túl kell lépnie az érzelmek körét s nem is szabad, hogy kizárólag bennük gyökerezzen. Teljesen szilárdan nem áll meg önmagában a szeretet, nem sebezhetetlen. Ismeret, tudás is kell hozzá.”

Amikor az Úr Jézus tanított, nem úgy beszélt, mintha ez a tanítás tőle származnék. Fölülről kapta, az Atyától. S úgy beszél róla, mint „táplálékról”, vagyis olyasmiről, ami fenn tartja és biztosítja az életét. Isten a világosság, és ha Krisztus e világosság prófétája, azért az, mert ebben a világosságban és ebből a világosságból él. Nála nem arról van szó, hogy egy, az élettől elszakított tudást adjon át, mert hiszen ő épp úgy vállalta a felelősséget ezért a tanításért, mint ahogy vállalta ezért az életért. Ugyanez vonatkozik reánk is. A mi célunk is Isten boldogító látása. Akkor viszont javunkra kell fordítanunk a legendrikvülibb felkészítést, amely számunkra adatott: a próféta Krisztus üzenetét.

Hinni Krisztusnak annyi is, mint hinni Krisztusban. Hinnünk kell azt, amit mondott, vagyis hogy látta Atyját. Hinni Krisztusnak annyi, mint csatlakozni Krisztushoz, a mesterhez s annak a tudásnak első tanúsítójához, amely megalapozza hitünket.

*

Tévedés lenne azt gondolnunk, hogy a hit egy olyan világhoz való kapcsolódás, amely Isten boldogító látásáig zárva maradna előttünk. A hitnek is ugyanaz a tárgya, mint a boldogító látásnak, vagyis Isten. S nincs más tárgyuk a teológiai tanulmányoknak sem. A hit a pedagógia, amely Istenhez közelít minket, ez a boldogító látás földi tanoncsága. Az egyházatyák, Szent Ágostontól Keresztes Szent Jánosig, egybehangzóan tanúsítják, hogy ezt a tanoncságot ők úgy fogták fel, mint a teremtetlen világosság által teremtetett szellemünk fokozatos birtokbavételét. Nem várakozásról van szó,

mintha egyedül a halál nyitná meg ezt a birtoklást: a hit igazában már a megkezdett örök élet.

Már most ez a birtokbavétel, mondhatni: ez az „invázió”, lényeges elemként foglalja magában a tisztulást. Isten világossága, amelyből a hitben részesülünk, szükségszerűen kizár bizonyos tévedéseket, amelyek föltöbb hátrányosan befolyásolnák megszentelésünket és összeférhetetlenek lennének ezzel. Vannak bizonyos pontok, ahol a keresztény embernek nem szabad kifejezetten tévelyegnie.

Ez a tisztulás azonban nem történhetik meg nélkülünk. A farizeusok eseténél nincs jellemzőbb erre. Amikor görcsösen beleragadtak a tévedésbe, vallási motívumokra és tanbeli elméletekre hivatkoztak; eredeti reakciójuk az esszénus szűkösségre és integrizmusra nem is volt híján az igazságnak. Látjuk azonban, Krisztus csak úgy javasolja nekik a felemelkedést egy másik, egy magasabb igazságra, ha megvan bennük erre az aktív beleegyezés. S itt a titka Isten egész pedagógiájának a mi életünkben. Ennek a pedagógiának legfőbb eszköze az, amit „passzív tisztulásoknak” neveznek. De minden isteni ösztönzés, amely valami passzív tisztulásban jelentkezik, aktív beleegyezést kíván a lélek részéről.

Így válik világossá a hit tanulmányozásának szerepe is a hitéletben: minden kereszténynek szüksége van a hit tanulmányozására abban a mértékben, amelyben Isten megkívánja tőle, hogy aktív módon működjék együtt értelmének passzív tisztulásában. Ne hozzuk fel ellene a nem-értelmiségek helyzetét — figyelmeztet Bro. „Ha a tanulatlan hívő semmi egyebet sem tesz, mint azt, hogy egyszerűen meghallgatja plébánosának szentbeszédét, ez már aktív beleegyezés nála.” Isten szellem s az ember is szellem. Már a személyiség elvéből folyóan is rendelkezünk azzal a hatalommal, hogy elzárkózzunk vagy aktív módon megnyílunk a világosság számára. Ebből ered minden, ami az embert emberré teszi, különösképpen a szabadság. És pontosan a szabadság az, amelyen keresztül a hit eléri szellemünket, amikor Isten együttműködésünket javasolja az ő tevékenységében a hit tanulmányozása útján. Isten képessé tett minket arra, hogy

mi magunk döntünk az ő világosságának bennünk való tisztító munkája felől, s ilyenmódon abban a megtiszteltetésben részesít minket, hogy reánk ruházza a felelősséget a saját lelki alakulásunkért. Bro úgy véli, hogy a hit tanulmányozásának ez az igazolása az egyetlen, amely egyetemes érvényűséget igényelhet. Meggyőződése, hogy értelmét veszti a hit tanulmányozása, mihielyt nem úgy fogjuk fel, mint a szellem tisztulásának eszközt. Követelménye ez az örök életnek, amelyet már itt megkezdünk a hitben.

Nehogy félreértés támadjon azonban, Bro mindjárt hozzáfűzi: korántsem azt jelenti ez, mintha a természetfölötti hit-ismeretet elsősorban a tanulmányozás vinné előbbre. A valóság ugyanis az, hogy Isten szabad ajándéka, a kegyelem a forrása formálisan és pozitív módon is minden teológiai haladásnak. De ahogyan az akaratot is csak akkor mozgatja meg a kegyelem, ha az ember kész az elfogadására és aktív módon, bizonyos önmegtagadások útján, beleegyezését adja, ugyanúgy az értelemben is csak akkor hatol be a kegyelem, ha az ember aktív módon, bizonyos értelmi erőfeszítés útján beleegyezését nyilvánítja. Ez az erőfeszítés nem lesz formális oka az előhaladásnak, de mindenképpen elengedhetetlen feltétel hozzá.

Ha azonban így is van, mindez még nem ok az értelmi gögre, amely nem kevésbé elterjedt, mint az értelmi restség. Bizonyos — írja Bro —, hogy a hit tanulmányozása könnyen hozzájárulhat a szellem életének ilyen természetű kisiklásához. Nagyon sok „professzor úr” ridegsége és merevsége példázta ezt a szemináriumokban és a hittudományi karokon. Háttérben pedig rendszerint a hit tanulmányozásának hibás igazolásai állnak, amelyek mindig súlyos egyensúly-zavarokra vezetnek. Ezért nem szabad soha szem elől téveszteni a célt, amelyet a teológiai tanulmányok szolgálni tartoznak. Nem az az elsődleges cél, hogy egyszerűen valami művet hozzunk létre, hanem, hogy önmagunkat, a saját „szívünket” tisztítsuk meg általuk és ennek nyomán növekedjünk az isteni világosságban. A hit tanulmányozása csak akkor mélyíti el kereszténységünket s válik áldá-

sossá, ha maga a valóság, amelynek megismerésére törekszünk, elsőbb helyre kerül, mint bármiféle értelmi alkotásnak a vágya, mert ha nem így dolgozunk, akkor a szépművészetek egy formájává változtatjuk a teológiát. Így érthetjük meg azt a jelenséget is, hogy miért vizolyog annyi lélek az intellektualizmustól az egyházban. S tagadhatatlan, hogy helyes is lenne ellenkezésük abban az esetben, ha a hit tanulmányozásának célját nem úgy fogjuk fel elsősorban, mint a saját szellemi hasonulásunkat az isteni tárgyhoz.

Az intellektualizmus ellenzőinek kétségkívül igazuk van abban, hogy hangsúlyosan utalnak a szeretet elsőbbségére. Ez az elsőbbség nem is kérdéses. Bizonyos azonban, hogy az Istenhez való fokozatos hasonulást a szeretet által sem munkálhatjuk anélkül, hogy egyidejűleg ne fejlődjék az értelmünk is. Nem igaz az, hogy az ember növekedhetnék az isteni szeretetben, ha ugyanakkor hamis képzeteket táplál Isten misztériuma és cselekedetei felől. Az a körülmény, hogy szentek is tévedhettek a szabadon hagyott teológiai tételek tekintetében, egyáltalán nem jelenti azt, hogy az igazsággal mitsem törődve éltek volna, vagy hogy ne lett volna meg bennük a mind nagyobb sóvárgás a teológiai valóság után.

Hogyan is állíthatnók, hogy igazán szeretjük Istent, ha téves eszmék légkörében élünk, például a gondviselést vagy a valóságos jelenlétet illetően? Hogy hihet valaki Isten barátságában, ha megtűri saját életében a janzenista magatartásokat, vagy ellenkezően, beleringatja magát egy igénytelen kvietizmus csalóka nyugalmaiba? A szentek — mondja Bro —, még azok is, akik értelmileg a legszerényebbeknek tűnnek fel szemünkben, az egyensúly és éleselméjűség bámulatos fokát mutatják nekünk. Az Arsi plébános katekézise, Soubirous Bernadette feljegyzései, Jeanne d'Arc perbeli vallomásai eléggé bizonyítják ezt. Egyedül a szentek tudtak tökéletes egyensúlyt teremteni természet és kegyelem között, s ugyanakkor nem éppen mindennapi példáját nyújtják a megismerés szomjúságának. Az Arsi plébános nem egyszer kifejezte azt az óhaját, hogy bár soha ne kellene megszakítania tanulmányait, könyvtára pedig — ellentét-

ben az értelmi képességeire vonatkozó némely állításokkal — eléggé bizonyítja vágya őszinteségét.

*

A hitélmény mint ilyen nem közölhető. Minden hit-aktus két személy találkozásán és annak a személynek szabad kezdeményezésén nyugszik, aki feltárja magát a másik előtt. Nem a legkisebb paradoxona ez a hitnek. Hiszem az Istent, mert hiszek az Istenben, aki beszél hozzám. Hiszem azt, aki hinni készlet engem. Hitemnek egyetlen döntő motívuma maga az Isten, „aki magát mondja nekem”. S ez az, ami közölhetetlen: az „auditio fidei”, az a tény, hogy hallgatom Istent, a személyes kapcsolat azzal, aki szól hozzám. A hitnek ez az alanyi oldala nem adható át másnak, hacsak nem az „átragadás” útján, ahogyan *Claudel* nevezte.

Ez a találkozás azonban mindig szavakban történik, egy szabatos üzenet körül, amely közlésre és megvilágításra váró igazságot tartalmaz. Minden hit-aktus személyes találkozáson nyugszik, de — s ez a hit elválaszthatatlan másik oldala — mindenkor úgy megy végbe, hogy csatlakozunk egy biztos Valósághoz, magához az élő Istenhez és ahhoz a rendeltetéshez, amelyet ő szán életünknek.

Nem ok nélkül választotta Isten a szót, hogy velünk találkozzék. Isten nem akarta, hogy a hit elsősorban megvilágosodás vagy közvetlen intuíció dolga legyen, hanem azt akarta, hogy a hit a szó körül kapjon életet, szavak körül, amelyek egy „evangéliumot”, egy „letéteményt” alkotnak. És emberek kapták gondozásra ezt a letéteményt, az apostolok és az egyház: nekik kell azt továbbadniok, „hogy valamennyien higgyenek”.

Így lép elénk a hit tanulmányozásának utolsó értelme: dolgozni azon, hogy Krisztus üzenetét ferdülés nélkül értse meg mindenki. A teológiának nemcsak az a feladata, hogy a misztérium személyes megértésébe vezessen be minket, hanem az is, hogy tisztázza, rendezze és megvédje az isteni igazságoknak ezt az emberekre bízott letéteményét. Minden kulturális, minden civilizációs változás a

megújulás forrása is, mert az emberség folyvást újabb kérdéseket vet fel az igazság irányában. Külön kell tehát választani és ki kell emelni a lényegest, rá kell mutatni arra, ami minden esetben és minden időben mindenkinek szól, s ennek okából a történet minden pillanatában újból és újból bírálat alá kell vennünk a nyelvet és az eszméket, amelyek az igazságot hordozzák.

Az üzenetet úgy kell továbbadni, ahogy Krisztus cselekedte, vagyis a lehetőség végső határáig behelyezkedve a címzettek gondolatvilágába. Szükséges volt, hogy a teológiában is meghonosodjanak műszavak, de nem kevésbé szükséges az is, hogy a teológusok messzemenően figyelembe vegyék azt a nyelvet, amelyen kortársaik beszélnek. S itt nem csupán a szavakra kell gondolni, hanem mindazokra a képzetekre és érzelmekekre is, amelyeket a szavak keltenek. Próbáljunk tehát szabadulni a „klerikális nyelvhez” fűződött nem kevés illúziótól — ajánlja *Bro* — és tartsuk tiszteltben azt a viszony-hálózatot, amelyben egy kor szellemi érintkezése végbemelegy. Ezzel korántsem vétünk a misztérium transzcendens volta ellen, hanem ellenkezően: éppen a módját keressük meg annak, hogy aki minket hallgat, fel is foghassa a misztériumot.

*

Akár akarjuk, akár nem, a világosság, ha Istentől jön, csakis tisztítóan hathat. Akár elfogadjuk, akár nem, Isten azt ajánlja, hogy lépünk üzenetének szolgálatába. A tisztulás is, az evangélium átadása is tanulást és tanulmányozást kíván. Hogy korunk teológiai mérlege pozitív vagy negatív lesz-e, nem tudjuk — jelenti ki *Bro* —, de lelkiismeretünket ebből a szempontból mindannyian megvizsgálhatjuk. Elengedhetetlen, hogy megtanuljunk igazán gondolkodni. Ne érzjük be aggalt, hogy utóbbit csak állítjuk magunkról, hanem lankadatlán fáradozzunk rajta. Szent Tamás legyen a mintánk. Ő nemhogy felháborodott volna, de egyenesen hálás volt azoknak, akik támadásaikkal és ellenvetéseikkel még nagyobb elmélyülésre, még nagyobb szabatosságra szorították rá.